

Чік Л. В.,*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри документознавства,
філософії та філологічних дисциплін
Буковинського державного фінансово-економічного університету*

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Анотація. У статті подається аналіз засобів мовленнєвого впливу сучасного політичного дискурсу. Мета статті полягає в дослідженні термінологічної евфемізації, дисфемізації, метафоризації мовлення політиків України, тобто лексико-семантичних характеристик сучасного українського політичного дискурсу, визначенні особливостей впливу політичних текстів на свідомість і підсвідомість реципієнтів.

Ключові слова: політичний дискурс, евфемізм, дисфемізм, метафоризація, «лосунгові слова».

Постановка проблеми. Дослідження політичного дискурсу диктується специфікою й гостротою перебігу сучасних суспільно-політичних подій в українському політичному просторі, у якому діє система механізмів і технологій спілкування, впливу на адресанта. У сучасному політичному дискурсі виявляється потужний інструментарій прийомів і засобів мовленнєвого впливу.

Мовленнєвий вплив у широкому розумінні отожднюється з будь-яким мовленнєвим спілкуванням, яке описане з позицій одного з комунікантів, коли він розглядає себе як суб'єкта впливу, а свого співрозмовника – як об'єкта впливу [4, с. 5]. Аналізуючи процес спілкування з когнітивного боку, Р. Блакар розуміє процес мовленнєвого впливу як здійснення влади, тобто навіть нейтральне використання мови передбачає вплив на світосприйняття й спосіб його структурування [3, с. 91]. Отже, кожен акт комунікації передбачає вплив на співрозмовника, його рішення та дії.

Сферою, де постійно реалізується спланований або спрямований комунікативний вплив, є насамперед політика. Політичний дискурс останнім десятиліттям став одним із популярних об'єктів дослідження, у якому вміня використовувати різні вербальні засоби для впливу на аудиторію набуло в сучасних умовах негативного характеру й стало основою маніпуляцій, оскільки метою цього навмисного та прихованого психологічного впливу є збудження в адресата неусвідомлених і безпідставних для нього переконань, бажань і емоцій.

Серед робіт з цієї проблеми можна назвати праці Т.А. ван Дейка, Р. Барта, Ю. Хабермаса. Дискурс політики з погляду лексико-семантичних і синтактико-стилістичних особливостей досліджували українські вчені: Г. Жуковець, О. Зернецька, Н. Кондратенко, Л. Нагорна, К. Серажим, О. Фоменко.

Надаючи належне науковій і практичній значущості розглянутих наукових праць зарубіжних і вітчизняних учених, варто однак зауважити, що серед не до кінця вирішених частин проблеми залишається дослідження мовного маніпулювання засобами ЗМІ, особливо у світлі сучасних політичних подій. Недостовірна, неповна або упереджена інформація про Україну поширюється через російські засоби масової інформації з метою маніпулювання суспільною свідомістю як в Україні, так

і за її межами. У зв'язку з цим питання впливу, маніпуляції на будь-якому рівні (чи то лексичному, чи то синтаксичному) набувають особливого значення. Цим і визначається актуальність дослідження.

У статті дається аналіз засобів мовленнєвого впливу сучасного політичного дискурсу. Мета статті полягає в дослідженні термінологічної евфемізації, дисфемізації, метафоризації мовлення політиків України, тобто лексико-семантичних характеристик сучасного українського політичного дискурсу, визначенні особливостей впливу політичних текстів на свідомість і підсвідомість реципієнтів.

Виклад основного матеріалу дослідження. За Ф. Бацевичем, дискурс (лат. *discursus* – міркування) – це тип комунікативної діяльності, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями й тактиками учасників спілкування, має своїм результатом створення різноманітних мовленнєвих жанрів [2, с. 112]. Розуміння політичного дискурсу передбачає знання фону, очікувань автора, аудиторії, прихованих мотивів, сюжетних схем і логічних переходів, що існують у конкретну епоху. В. Карасик виділяє два типи дискурсу: персональний (особисто орієнтований) та інституційний (галузевий). Політичний дискурс належить до другого типу, його учасники, мовці становлять один із соціальних інститутів держави – український політикум: політичні діячі, представники влади, журналісти й політичні аналітики, які висвітлюють і аналізують політичні процеси в Україні.

Жанрами політичного дискурсу є політичні промови, дебати, конференції тощо. Українські ЗМІ популяризують тему політичного дискурсу, на сьогодні популярними серед медіааудиторії є програми за участі політиків: політичні шоу, теледебати, аналітичні програми тощо. Мета політичного дискурсу полягає в тому, щоб вселити й переконати, пробудити в адресатів наміри, дати ґрунт для переконання і спонукати до дії. Ефективність політичного дискурсу можна визначити щодо цієї мети.

Головною функцією політичного дискурсу є мобілізаційна, яка відповідно породжує маніпуляційну та ідеологічну. Наслідком маніпуляцій стало виникнення функції привернення уваги.

Функція впливу мови в політичній комунікації реалізується через кілька мовних стратегій. Так, дослідниця О. Шейгал пропонує такі:

- стратегія вуалювання, затушовування небажаної інформації (дає змогу притушити, зробити менш очевидними неприємні факти);
- стратегія містифікації (приховування істини, свідоме введення в оману);
- стратегія анонімності (деперсоналізації) як прийом зняття відповідальності.

У лінгвістиці та філософії мови розрізняють дві форми мовленнєвого впливу: пряму й непряму, відмінність між якими полягає у виборі прямих чи непрямих мовленнєвих актів. Інтерес становить саме непряма форма, адже йдеться про декодування інформації, мовних символів.

Існує велика кількість прийомів, пов'язаних зі значеннями мовних виразів, які застосовують для того, щоб подати певну інформацію про реальні події у вигідному світлі, відповідно до інтересів певної людини, соціальної або політичної групи.

У сучасному політичному дискурсі часто вживаним є прийом плавної зміни смислового значення виразу, який реалізується за допомогою застосування евфемізмів і пейоративних виразів. Внутрішньомовною причиною появи й існування евфемізмів і дисфемізмів є надання переваги використанню експресивно-виразних одиниць замість нейтральних, які можуть повніше й точніше відбити ставлення мовця до висловлюваного.

Новим явищем у політичному дискурсі є так звана політична коректність. Її поява пов'язана передусім із демократичними змінами глобального масштабу, які вимагають уникати висловлювань, які могли б образити або роздратувати людину, задіяну в політичній комунікації. Або ж **евфемізми як «пом'якшені» мовні вирази вживаються політиками, представниками влади, які вперто не бажають називати речі своїми іменами.** Яскравим прикладом є термін «АТО – антитерористична операція» замість слова «війна».

Крім евфемізмів, у політичних текстах також уживаються дисфемізми або пейоративні вирази для позначення поняття, яке містить негативну оцінку явища. Це стосується насамперед мовлення російських каналів, які інтерпретують явища української дійсності й маніпулюють свідомістю аудиторії за допомогою мовних виразів: патріотизм як фашизм, націоналістичний як шовіністичний, АТО – «карательна операція», терористи – «ополченці», Майдан – «государственный переворот», військова підтримка Росії терористів – «гражданская война в Украине» тощо.

Неологізмом «укроп» (укр. кріп) у російських і проросійських ЗМІ мали на меті принизити, образити українського воїна-захисника держави та її кордонів. Однак відбулася ще одна мовна метаморфоза: термін під варіантом розшифрування «український опір» набув широкої популярності й позитивного змісту в українському сегменті Інтернет, тобто в українському мовному просторі евфемінізувався.

У виступах політиків, особливо в передвиборчий період 2014 року, досить часто вживався прийом розмивання смислового значення виразу для створення переконливості ідеологічного тексту. Він реалізується за допомогою застосування «лозунгових слів» і «пустих формул», що являють собою ідеологічно, соціально чи політично значимі тексти, оформлені як короткі оцінні вирази, метою яких є зміна поведінки чи цінностей адресата. «Лозунгові слова» мають такі характеристики: 1) відсутність чіткого смислового значення; 2) позитивна ціннісна забарвленість; 3) вплив на почуттєву сферу людини.

У своїх зверненнях до виборців політики торкаються тем, які є актуальними, зумовлені очікуваннями цільової аудиторії, і використовують ті слова, які є «особливими» для аудиторії; наприклад, у передвиборчій програмі кандидата на пост глави держави Петра Порошенка: «перезавантаження влади», «жити по-новому», «децентралізація влади», «європейські

стандарти», «суспільство заможних людей», «національна ідея» тощо.

Метафоризація також посідає чільне місце в промовах українських політиків. У виступі Президента України Петра Порошенка: «На межі минулого та теперішнього століть ми знову наступили на ті ж граблі. Ще раз повірили, що нібито світ став вегетаріанським. І навіть добровільно позбулися ядерної зброї. А війна повторно прийшла з тієї сторони горизонту, з якої її, за звичкою, не чекали...».

«Войовничою» метафоричністю вирізняються виступи Олега Ляшка. У його програмі кандидата на пост глави держави не раз використовується символ «паразит», що втілює в собі образ корупціонера, бюрократа, окупанта, власне ворога України: «Моє завдання на перший президентський термін – звільнення України від «паразитів». Образ «шкідника» – це внутрішній ворог, який також, за словами політика, не менш небезпечний, ніж зовнішній: «Боротьбу зі шкідниками та «паразитами» у владі почну негайно».

Окреме місце серед українських політиків посідає Юлія Тимошенко, яку називають найсильнішим оратором серед українського політикуму. Секрет її успіху полягає, мабуть, у поєднанні всіх складових, необхідних для іміджу політика й власне політичного виступу: невербальні, екстралінгвістичні прийоми тощо. Крім того, дієвими є також мовленнєві засоби, серед яких переважають риторичні фігури: «Хто є насправді кандидат?.. Ми бачимо в рекламних роликах прекрасно зроблені політичні технології. А де за всім цим серце і душа політика? Що він думає і планує робити?». Виступаючи на XII з'їзді ВО «Батьківщина», Ю. Тимошенко згадує про символічний момент під час молитви за Україну Папи Римського Франциска I – голубів, на яких напав чорний ворон. «...Але птах миру вирвався, злетів в небо... І це був політ нової України... На нас дійсно напали, але не ворон, а двоголовий орел». У наведеному тексті можна визначити такі прийоми: «птах миру» – фразеологізм; «політ нової України», «двоголовий орел» – метафори; також наявна антитеза.

У виступі Прем'єр-міністра України Арсенія Яценюка у Верховній Раді України 11 грудня 2015 року можна окреслити загальні характеристики використання комунікативної стратегії. Стратегія саморепрезентації є ключовою в політичній комунікації, з її допомогою можна продемонструвати свої найкращі якості й сформувати позитивний імідж політика. А. Яценюк удається до використання цієї стратегії за допомогою тактики солідаризації з членами Верховної Ради, використовуючи прийом співучасті за допомогою слів «ми», «нас»: «... я хотів би окремо відзначити, що всі наші успіхи – це наші спільні успіхи». Один із відомих мовних засобів цього політика – використання гумору: «Все, що добре, – це заслуга народних депутатів України. Все, що погано, – це відповідальність персонально Прем'єр-міністра» [1].

У будь-якій промові, у політичній також, важливими є засоби творення художнього образу, тобто мовні засоби виразності: риторичні запитання, епітети, метафори, алюзії, порівняння тощо. У промові Прем'єр-міністр України використовує метафори («Перше і основне – Росія перестала бути газовим диктатором по відношенню до України. Ми позбулися російської газової наркотичної залежності»): «Росія – газовий диктатор», «російська газова наркотична залежність» – з метою формування в реципієнта, з одного боку, негативної думки щодо енергетичної залежності України протягом тривалого

часу, з іншого боку, позитивної думки щодо завершення цього періоду.

Повторення є одним із тих психологічних засобів, які впливають на несвідомі механізми. Повторення є основною умовою пропаганди. Воно надає ствердженням ваги додаткового переконання й перетворює їх на нав'язливі ідеї. Водночас повторення буде бар'єр проти будь-якого іншого ствердження та не дає змоги роздумувати. Повторення надає словам зрозумілості й очевидності, змушує прийняти інформацію загалом. Як нав'язлива ідея, повторення стає бар'єром проти інших думок і всього того, що відрізняється. Важливу роль у процесі реалізації маніпулятивного впливу відіграє обігрування власних імен («Ілловайський котел», «Дебальцівський котел», «Дебальцівське кільце») і вживання фразеологізмів, їхні трансформації: («Что ПАСЕешь: драки, деньги и война на Украине» – заголовок інтернет-статті сайту «LifeNews»).

Політичний дискурс слугує інструментом боротьби за владу конфліктуючих сил та інтересів, цьому слугують комунікативні стратегії зазначеного дискурсу. О. Яшенкова вказує на такі основні стратегії політичного дискурсу: «самопрезентації, агітаційна, формування емоційного контролю, інформаційно-інтерпретаційна, аргументативна, маніпулювання, дискредитації, нападу, самозахисту тощо» [5, с. 168–170].

Висновки. Отже, лексичний інвентар мовленнєвого маніпулювання становлять евфемізми, дисфемізми, «лозунгові слова», «пусті формули», наявна метафоризація мовлення політиків тощо. Для українського політичного дискурсу характерним є поповнення глосарію. Головними шляхами збагачення є вживання слів в образному значенні, тобто непряма форма мовленнєвого впливу. Політичний дискурс використовує різноманітні комунікативні стратегії, високий ступінь аргументації для відстоювання власної точки зору, виправдання, спростування думки або схвалення аудиторії. Вербальні компоненти політичного дискурсу мають вплив на свідомість і підсвідомість реципієнтів, це може мати форму політичного маніпулювання.

Література:

1. Арсеній Яценюк. Виступ у Верховній Раді 11 грудня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish>
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
3. Блакар Р.М. Язык как инструмент социальной власти / Р.М. Блакар // Язык и моделирование социального взаимодействия. – М. : Прогресс, 1987. – С. 88–125.
4. Тарасов Е.Ф. Речевое воздействие : Методология и теория / Е.Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия. – М. : Наука, 1990. – С. 5–18.
5. Яшенкова О.В. Основы теории мовой коммуникации : [навчальний посібник] / О.В. Яшенкова. – К. : Видавничий центр «Академія», 2010. – 312 с.

Чик Л. В. Лексико-семантические характеристики современного украинского политического дискурса

Аннотация. В статье дается анализ средств речевого воздействия современного политического дискурса. Цель статьи заключается в исследовании терминологической евфемизации, дисфемизации, метафоризации речи политиков Украины, то есть лексико-семантических характеристик современного украинского политического дискурса, определении особенностей влияния политических текстов на сознание и подсознание реципиентов.

Ключевые слова: политический дискурс, эвфемизм, дисфемизм, метафоризация, «лозунговые слова».

Chick L. lexical-semantic characteristics Ukrainian modern political discourse

Summary. The article analyzes the impact of speech means modern political discourse. The purpose of the article is to study the terminology evfemizatsii, dysfemizatsiyi, metaphor broadcasting politicians Ukraine, ie lexical-semantic characteristics of modern Ukrainian political discourse, defining the peculiarities of political texts on the consciousness and subconscious recipients.

Key words: political discourse euphemism Dysphemism, metaphor, slogan of speech.